

گزارشی از مجموعه اصطلاحات مصوب فرهنگستان مصر

محمود ظریف

چندی پیش نزدیک به چهل جلد کتاب از مصوبات فرهنگستان مصر، در حوزه‌های متعدد علوم، به دست گروه واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی رسید. در هریک از این کتاب‌ها مصوبات گروه‌های واژه‌گزینی در فاصله سال‌های ۱۹۵۷ تا ۲۰۰۱ میلادی آمده است. در جلد ۲۱ این مجموعه، مقاله کوتاهی از دکتر محمود مختار، عضو فرهنگستان مصر، دیده می‌شود که به صورت خطابه در جلسات مجمع قرائت شده است. در این مقاله پنج صفحه‌ای، توصیه‌های ایشان درباره چگونگی کار واژه‌گزینی و ارائه راهکارهایی برای گروه‌های آن آمده، که در پایان این گفتار به صورت فشرده نقل شده است. آنچه در این مجموعه مصوبات حایز اهمیت است پایبندی به این اصول و پرداختن به واژه‌های بنیادین علوم است. حدود چهل هزار واژه در این مجموعه دیده می‌شود. ذیلاً عناوین مهم فهرست هر کتاب و، در پایان، فهرست موضوعی مطالب، به تفکیک کتاب‌ها، عرضه می‌شود.

عناوین مهم

اصطلاحات فیزیک؛ زمین‌شناسی؛ تعلیم و تربیت؛ روان‌شناسی؛ شیمی و داروسازی؛ زیست‌شناسی؛ ادبی؛ حقوق (مدنی، بین‌الملل، جزا)؛ تربیت بدنی؛ مهندسی؛ تاریخ؛ نفت و پتروشیمی؛ فلسفه (اسلامی، غربی)؛ ریاضیات؛ زبان‌شناسی؛

اصول معادل‌یابی و واژه‌گزینی

۱. اصول اولیه واژه‌گزینی

- التزام و پایبندی به آراء مجمع درباره نحوه واژه‌گزینی و تعریف‌دهی؛
- مهم شمردن اهداف آموزش عالی و در اولویت قرار دادن امر واژه‌گزینی برای تألیف و ترجمه به زبان عربی؛
- پایبندی به حفظ میراث عربی و کاربرد واژه‌های مناسب برای اهداف جدید؛
- همسویی با روش‌های جهانی واژه‌گزینی و مد نظر قرار دادن نزدیکی مفاهیم جهانی و عربی برای رفع نیازهای استادان و دانشجویان.

۲. روش‌های پیشنهادی

- اتخاذ برابرنهاد برای واژه‌های انگلیسی یا فرانسه، با عنایت به اصل لاتینی آنها. در ساختن واژه‌های عربی، باید رابطه معنایی اصطلاح عربی با مدلول علمی اصطلاح بیگانه لحاظ شود (بدون در نظر گرفتن صورت ظاهر؛ مثلاً برای dead room معادلِ عُرْفَةُ كَاتِمَةٍ به کار برود، نه عُرْفَةُ مَيْتَةٍ، یا برای strain معادل انفعال انتخاب شود نه ضَعَط).
- استفاده از کلمات کم‌کاربرد به منظور دستیابی به نکات معنایی دقیق مثلاً کاربرد کم به جای کمّیّه در مقابل quantum؛ کاربرد اَيْض، به جای تحول غذایی در مقابل metabolism. هر چند، باید توجه کرد که معادل‌های برگزیده نه بسیار پیش پا افتاده باشند و نه بسیار دور از ذهن. مثلاً در مقابل mathematics معادل الریاضیات برگزیده شود و نه ماتیماتیقا و در مقابل alcohol معادل الکحول به کار رود و نه العُول.
- عربی‌سازی هنگامی که اصطلاح کاربرد جهانی دارد و اصالتاً از ریشه یونانی یا لاتینی است. مثلاً بیولوجیا (biology)؛ جیولوجیا (geology)؛ دینامیکا (dynamics)؛ استاتیکا (statics).
- استفاده از صورت‌های عربی شده (معرب) واژه‌های بیگانه در ابواب فعلی و افزودن الحاقات به آن یا اشتقاق از آن: مثلاً از اِیون (ion) فعل اَیَن که به این ترتیب جملات و عبارات زیر حاصل می‌شود:
أَیَنُّ الغَازِ فَتَأَیِنُ یا جَهدُ اِیونِی، کثَافَةُ اِیونِیَّه و الی آخر؛ یا اُکسید (oxide) که اُکسید و مُؤکسید و مُؤکسَد از آن مشتق شده است.

– توصیه می شود واژه های متداول و جا افتاده (اعم از واژه های عربی شده یا ترجمه شده)، هرچند معنا را به طور کامل نرساند، حفظ شود مثل مُتْرَافِن (synchronous)؛ مُتَقَلِّوْر (fluorescent)؛ هَدْرْتَه (hydration)؛ تَرَانِزِشْتُوْر (transistor)؛ تَلَنْجُن (lignification)؛ كَرْبَنَه (carbonation)؛ تَصَخَّر (petrification)؛ تَسَلْكُت (cilicification).
توجه به این نکته ضروری است که، اگر واژه ای معنای غلط داشته باشد، باید واژه صحیح به جای آن بنشانیم. مثلاً حاسب الکترونی، به جای عقل الکترونی در مقابل computer.

– کاربرد اصطلاحات تک کلمه ای در اولویت است؛ زیرا این امر به صرف و اشتقاق و نسبت و اضافه و جمع کمک شایانی می کند. مثلاً تِرْمُوْمِتْر، در مقایسه با مِقْيَاسِ دَرَجَةِ الْحَرَارَةِ، بهتر در ترکیبات قرار می گیرد: قراءات تِرْمُوْمِتْرِيَه به جای قراءات مِقْيَاسِ دَرَجَةِ الْحَرَارَةِ؛ تِرْمُوْمِتْرَاتُ بِلَاتِيْنِيَه به جای مِقْيَاسِ دَرَجَاتِ الْحَرَارَةِ الْبِلَاتِيْنِيَه؛ زوم به جای الْعَدَسَةُ ذَاتُ الْبُعْدِ الْبُوْرِي الْمُتَغْيِرِ در مقابل zoom؛ بَرِيْشَه به جای كُساَرَه صَخْرِيَه مُلْتَجَمَه در مقابل breccia.

– توصیه می شود تا حد امکان در علوم و حوزه های مشترک برای معانی و کاربردهای یکسان واژه های (عربی یا معرب) یکسان اختیار گردد. برای این کار، آن شاخه علمی که اصطلاح اصالتاً به آن تعلق دارد در اولویت است

– در صورت وجود اصطلاحات هم معنی یا دارای معانی نزدیک به هم، برای یک مدلول واحد، توصیه می شود، به منظور نشان دادن دقت معنایی، برای هر مفهوم یک لفظ مجزا به کار رود:

مُقَاوَمَه resistance؛ مُعاوَقَه impedance؛ مُمَاعَعَه reluctance؛ مُقاَصَرَه inertance.

همچنین توصیه می شود، در صورت برخورد با این گونه واژه ها، پس از جمع آوری، یکجا برای آنها معادل یابی شود.

– برای جلوگیری از مشکلات احتمالی، لازم است هر واژه در جای خود تعریف شود. تعریف دهی برای واژه ها ضروری است؛ زیرا ممکن است واژه ای خود در تعریف واژه دیگری به کار رود.

– اسامی دانشمندان غیر عرب آن گونه که در تلفظ به کار می رود نوشته شود و به جنسیت و تخصص ایشان نیز اشاره شود (ضبط لاتینی نام دانشمند نیز آورده شود).

فهرست موضوعی اصطلاحات

علوم اجتماعی (۷)*؛ تعلیم و تربیت (۶، ۱۴، ۱۹-۲۳، ۲۸، ۳۱، ۳۷-۳۸)؛ قوانین مدنی (حقوق مدنی) (۸، ۱۹-۲۰)؛ دعاوی حقوقی (۱، ۲۸-۳۰، ۳۲، ۳۵-۳۶، ۳۸)؛ قوانین حقوق بین‌الملل (۱، ۶، ۲۲، ۳۷)؛ قوانین تجاری (۱)؛ اقتصاد (۱، ۲۴-۲۵، ۲۹-۳۰)؛ فیزیک (۱، ۴، ۶-۷، ۱۸-۳۲، ۳۴-۳۸)؛ شیمی و داروسازی (۵، ۷-۸، ۱۴، ۱۷-۳۳، ۳۶، ۳۸)؛ ریاضی و هندسه (به علاوه ۲ جلد فرهنگ) (۱-۲، ۱۴، ۲۲-۲۳، ۲۷-۳۱، ۳۳-۳۸)؛ روان‌شناسی (۲۴، ۲۶، ۲۸-۳۱، ۳۵، ۳۷-۳۸)؛ مهندسی مکانیک (۱-۲، ۲۷-۲۹، ۳۱-۳۴، ۳۶-۳۸)؛ ادبی (۳۸)؛ زمین‌شناسی (۱-۶، ۱۴، ۱۷-۱۸، ۲۰-۲۲، ۲۳-۲۴، ۲۷، ۳۱، ۳۴-۳۵، ۳۸)؛ پزشکی (۱-۵، ۷-۸، ۱۴، ۱۷-۱۸، ۲۱، ۲۳-۲۴، ۲۶-۳۸)؛ گیاه‌شناسی (۱-۲)؛ گیاه‌شناسی مخصوص نخل خرما (۱)؛ جانورشناسی (نام حیوانات) (۱)؛ زیست‌شناسی (۱-۴، ۶-۷، ۱۷-۱۹، ۲۱-۲۳، ۲۵، ۲۷-۲۹، ۳۱، ۳۴-۳۵، ۳۷-۳۸)؛ چاپ و نشر (۱، ۵)؛ نقاشی (۱)؛ تاریخ (۱-۲، ۴-۷، ۱۴، ۱۷-۱۹، ۲۱، ۲۳-۲۴، ۲۶-۳۰، ۳۵، ۳۷-۳۸)؛ فلسفه (۱-۲، ۵، ۸، ۱۴، ۲۲، ۲۵-۲۶، ۲۸، ۳۰، ۳۸)؛ حدیث نبوی (۳۷-۳۸)؛ متفرقه (۴-۵، ۷، ۱۷-۱۸، ۲۲، ۲۵-۲۹، ۳۲-۳۳)؛ مامایی و زنان (۲-۳)؛ آبزیان (۲)؛ گردهمایی (۳)؛ زبان‌شناسی (۳-۴، ۶-۸، ۱۷، ۲۰-۲۱)؛ بیمه (۵-۶)؛ فنی و صنعتی (۵)؛ درودگری (۵)؛ جغرافیا (۶-۸، ۱۴، ۱۸، ۲۹-۳۷)؛ الکترونیک (۸، ۲۸-۲۹، ۳۱، ۳۴-۳۵، ۳۷)؛ سینما (۱۴، ۲۱-۲۲، ۲۴)؛ هیدرولوژی (۱۷-۱۸، ۲۰-۲۵)؛ پتروشیمی (۱۷)؛ نفت (۱۸-۲۰، ۲۲، ۲۵، ۲۸-۳۰، ۳۲-۳۳، ۳۶، ۳۸)؛ ورزش (۱۹-۲۰، ۳۴، ۳۶، ۳۸).

□